

UDK 902(4/9); IRSTI 03.41.91

<https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.36>**B.S. SİZDIKOV¹✉, A.A. SERALİYEV²**¹*Yard. Doç. Dr. Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
(Kazakistan, Türkistan), e-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz*²*L.N. Gumilyov Avrasya üniversitesinin doktora öğrencisi
(Kazakistan, Astana), e-mail: ali.seraliev@mail.ru***KURGAN KAZILARINDAN ELE GEÇEN TASVİRLİ ESERLER ÜZERİNDE SİLAHLAR**

Özet. Mezar çukurunun üzerine toprak veya taş yığılarak yapılan tepciklere Orta Asya’da “Kurgan”, Anadolu’da “Tümülüs” adı verilmektedir. Kökeni Orta Asya’da MÖ 3. bin yıla kadar dayanan kurganlar göçebe kavimlerin kutsal mezarları olarak bilinmektedir. Bu çalışmada Orta Asya kökenli göçebe kavimlerin inşa etmiş oldukları Kurgan/Tümülüs tipi mezarlarının ortaya çıkışı ve “Kurgan” kelimesinin anlamı incelenmiştir. Ayrıca, söz konusu mezarlardan ele geçen buluntuların bir kısmını oluşturmakta olan tasvirli eserler üzerindeki silahlar ele alınarak incelenerek karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda söz konusu kavimlerin kullanmış oldukları silah türleri ve silahların biçimi belirtilmektedir. Kurgan kazılarında ele geçen tasvirli eserler somut verileri ortaya koymaktadır ve söz konusu tasvirli eserler üzerindeki silahlar, kurganların veya kurganlarda yer alan mezarların tarihini belirlemede, göçebe kavimlerin yayıldığı coğrafyanın izlenmesinde önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca, söz konusu eserleri inceleyerek göçebe savaşçısının hangi silahı neresinde taşımış olduğu konusunda önemli bilgiler verilmektedir. Sonraki dönemlerde göçebe savaşçısının rekonstrüksiyonunu söz konusu sanat eserler üzerindeki tasvirleri göz önünde tutarak yapılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, kurgan, tasvirli eser, konar göçer kavimler, silah, yay, kılıç, hançer.

Б.С. Сиздиков¹, А.А. Сералиев²¹*PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті м.а.
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz*²*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: ali.seraliev@mail.ru***Қазба жұмыстары барысында обаларда табылған жәдігерлерде
бейнеленген қару-жарақтар**

Аңдатпа. Қабір үстіне топырақ немесе тас үйі арқылы тұрғызылған жерлеу орындарға Орта Азияда «қурган немесе оба», Анадолы территориясында «Түмүлүс» деген атау берілген. Түп тамыры б.з.д. 3 мың жылдарға дейін ұласқан обалар көшпенді тайпалардың қасиетті жерлеу орындары ретінде танылған. Бұл мақалада Орта Азияда мекендеген көшпелі тайпалар тарапынан тұрғызылған оба типіндегі жерлеу орындардың пада болуы және «оба» сөзінің мағынасы зерттелген. Сондай-ақ, аталмыш тайпалардың жерлеу орындарынан

*Bize doğru alıntı yapınız:

Sizdikov B.S., Seraliyev A.A. Kurgan Kazılarında Ele Geçen Tasvirli Eserler Üzerinde Silahlar // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2022. – №4 (126). – Б. 427–436. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.36>

*Cite us correctly:

Sizdikov B.S., Seraliyev A.A. Kurgan Kazylaryndan Ele Gechen Tasvirli Eserler Uzerinde Silahlar [Weapon Described on Findings from Mounds] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2022. – №4 (126). – B. 427–436. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.36>

табылған жәдігерлерде бейнеленген қару-жарақтар түрлері зерттеліп, салыстырмалы талдау жасалынған. Талдау жұмыстарының нәтижесінде аталмыш тайпалардың қолданған қару-жарақтарының түрлері және қару-жарақтарының пішіндері анықталды. Обалардан табылған жәдігерлерде бейнеленген туындылар нақты мағлұматтар береді және аталмыш өнер туындыларында бейнеленген қару-жарақтар обалардың немесе оба үйіндісі астындағы жерлеу орындардың хронологиясын анықтауда, көшпелі тайпалардың таралу аймағын айқындау барысында маңызды мағлұматтар беруде. Сонымен қатар, мақалада аталмыш жәдігерлерде бейнеленген қаруларды зерттеу арқылы жауынгердің қару-жарақ түрлерін қалай алып жүргендігі жайында нақты мағлұматтар ұсынылған. Алдағы уақыттарда көшпелі жауынгерінің бейнесін қайта қалпына келтіру барысында жәдігерлер мен өнер туындыларында бейнеленген суреттерді негізге алу керектігі ұсынылған.

Кілт сөздер: Орта Азия, оба, өнер туындылар, көшпелі тайпалар, қару-жарақ, садақ, қылыш, қанжар.

B.S. Sizdikov¹, A.A. Seraliyev²

¹*PhD, Acting Associate Professor of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Kazakhstan, Turkistan), e-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz*

²*PhD Doctoral Student of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan, Astana), e-mail: ali.seraliyev@mail.ru*

Weapon Described on Findings from Mounds

Abstract. Burial in a grave pit or without it with an earthen or stone embankment built over it received the name «burial or barrow» in Central Asia and «Tyumyulus» in the Anatolian territory. Mounds dating back to 3 thousand BC. e., were considered sacred burial places among nomadic tribes. This article explores the emergence of burial mounds built by nomadic tribes that inhabited Central Asia, and the meaning of the word «mound». The types of weapons depicted on the artifacts found in the burials of these tribes were also studied, and a comparative analysis was carried out. As a result of the analytical work, the types of weapons and forms of weapons used by representatives of these tribes were identified. Types of weapons on artifacts from mounds provide accurate information for determining the chronology of mounds or burials under mounds, determining the range of nomadic tribes. In addition, the article provides specific information about how the warrior carried weapons. Later, during the reconstruction of the image of a nomadic warrior, it was proposed to take as a basis the images depicted on artifacts and works of art.

Keywords: Central Asia, barrow, works of art, nomadic tribes, weapons, bows, swords, daggers.

Б.С. Сиздиков¹, А.А. Сералиев²

¹*PhD, и.о. доцента Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави (Казakhstan, г. Туркестан), e-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz*

²*PhD докторант Евразийского университета имени Л.Н. Гумилева (Казakhstan, г. Астана), e-mail: ali.seraliyev@mail.ru*

Оружия, изображенные на находках из курганов

Аннотация. Погребение в могильной яме или без нее с сооруженной над ней земляной или каменной насыпью получили в Средней Азии название «могильник или курган» и «Тюмюлюс» на Анатолийской территории. Курганы, уходящие корнями в 3 тыс. до н. э., считались у кочевых племен священными захоронениями. В этой статье исследуется возникновение захоронений курганного типа, сооружаемых кочевыми племенами, населявшими Среднюю Азию, и значение слова «курган». Также были изучены виды оружия, изображенные на артефактах, найденных в захоронениях этих племен, проведен

сравнительный анализ. В результате проведенной аналитической работы были выявлены виды оружия и формы оружия, которыми пользовались представители этих племен. Виды оружия на артефактах из курганов дают точные сведения для определения хронологии курганов или захоронений под курганами, определении ареала кочевых племен. Кроме того, в статье представлены конкретные сведения о том, как воин носил оружие. В дальнейшем, в ходе реконструкции образа кочевого воина, было предложено взять за основу изображения, изображенные на артефактах и произведениях искусства.

Ключевые слова: Средняя Азия, курган, произведения искусства, кочевые племена, оружие, луки, мечи, кинжалы.

Giriş

MÖ 1. binde doğuda Çin Seddi'nden batıda Karpat Dağları'na kadar yayılan geniş bir coğrafyada, atlı göçebe kavimleri olarak bilinen İskit ve Sauromat – Sarmat kavimlerinin yaşamış olduklarını hem arkeolojik veriler hem de yazılı kaynaklar doğrulamaktadır. Göçebe hayat tarzını benimsemiş olan söz konusu kavimler, atın bu hayat tarzındaki öneminden dolayı tarihte “Atlı Göçebe Kavimler” olarak tanınmışlardır. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler incelendiğinde söz konusu kavimlerin doğuda Çin Seddi'nden batıda Karpat Dağları'na ve güneyde ise Önasya'ya kadar yayıldıkları konusunda bilgiler bulunmaktadır [21, s. 1–19].

Bir veya birden fazla mezar odasının üzerine toprak veya taş yığılarak yapılan tepeciklere Orta Asya'da “Kurgan”, Anadolu'da “Tümülüs” adı verilmektedir ve bunlar göçebe kavimlerin kutsal mezarları olarak bilinmektedir. Öz Türkçede kurgan kelimesi “korugan” fiilinden gelmekte ve ölülerini koruya manasını andırmaktadır [1, s. 927]. Kökeni Orta Asya'da MÖ 3. bin yıla kadar dayanan bu tür mezarlar Anadolu coğrafisinde MÖ 9. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar.

Bu tür mezarlara göçebe kavimler öbür dünya inancıyla ölülerinin yanına hayattayken kullanmış olduğu değerli eşyalarını, silahlarını bırakmışlar ve bazı ölülerini ise atıyla beraber öbür dünyaya uğurlamışlardır [2, s. 16]. İnanca göre silahıyla öbür dünyada kendisini korusun av avlasın, eşyalarını kullansın, atıyla öbür dünyaya yolculuk etsin diye ölünün yanına bu tür hediyeleri bırakmışlardır. Söz konusu buluntular kurganlarda yer alan gömülerin tarihini ve ölen kişinin statüsünü belirlemede önemli rol oynamaktadır. Ölen kişinin statüsüne göre kurganın boyutu değişmektedir. Kurgan bir krala veya toplum içerisindeki bir lidere aitse kurganın boyutu büyük olmaktadır, kurgan sıradan bir kişiye aitse kurganın boyutu küçük olmaktadır.

Kurgan kazılarında ele geçen buluntuların bir kısmını oluşturmakta olan silahlar, kurganların veya kurganlarda yer alan gömülerin tarihini belirlemede, göçebe kavimlerin yayıldığı coğrafisini izlemede, göçebe kavimlerin etnik kimliğini ve bölgesel farklılıklarının belirlemede önemli bilgiler vermektedir. Bu yüzden 1960 yılların başında A.İ. Melyukova ve K.F. Smirnov tarafından, İskit ve Sauromat dönemine ait silahlar araştırılmaya başlanmıştır. Fakat 1960 yıllarında Sarmat dönemine ait silahlar İskit ve Sauromat dönemine ait silahlara nazaran iyice incelenmemiştir. Bunların dışında, söz konusu kavimlerin silahlarıyla ilgili A.M. Hazanov, E.V. Çernenko, L.İ. Pagodin, V.N. Vasilev, A.V. Simonenko, v.d. bilim adamların yayınlamış oldukları eserleri bulunmaktadır. Paragrafta adı geçen bilim adamları Kuzey Karadeniz, Kuzey Kafkas ve Rusya topraklarında yer alan İskit ve Sarmat kurganlarından ele geçen silahlar üzerinde araştırmalarını yürütmüşlerdir. Ancak, tasvirli eserler üzerindeki silahlarının araştırılması ise henüz yeterince yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmamızda yukarıda adı geçen araştırmacıların tecrübelerine dayanarak, konu ile ilgili eski ve yeni veriler ele alarak, kurgan olarak tanımlanan mezarlardan ele geçen tasvirli eserler üzerindeki silahlar ele alınarak incelenmektedir.

Araştırma yöntemi

Makalede konar köçer kavimlerin kurganlarından ele geçen silahları incelerken tasvirli eserleri toplayarak, söz konusu verileri sistematik bir şekilde karşılaştırarak incelenmiştir. Dolayısıyla antik

yazarların eserinde ve arkeolojik verilerde karşımıza çıkan silahların söz konusu kavimlerin hayatındaki önemi ve yeri incelenerek ortaya konulmuştur.

Sonuçlar ve tartışma

Tasvirli eserler üzerinde yay ve ok. Kurgan kazılarında ele geçen tasvirli eserler incelendiğinde, söz konusu eserlerin bir kısmında yay ve ok tasvirleri bulunmaktadır. Yay ve ok savaşmak için ve av avlamak için ihtiyaç duyulan önemli bir silahtır. Bu yüzden zanaatkarların yapmış oldukları eserlerinde yay ve ok tasvirleri bulunmaktadır.

Kul – Oba mezarlığındaki 11 Nr.lı kurganından ele geçen altın vazonun üzerinde yer alan sahnelerde yay tasvir bulunmaktadır. Bu vazoda yer alan birinci sahnede diz oturan iki savaşçının sol yanlarında sadağıyla birlikte yayları betimlenmiştir. İkinci sahnede diz oturup yay girişini bağlamakta olan savaşı tasvir edilmiştir. Üçüncü sahnede diz oturan iki savaşı bulunmaktadır, savaşçının biri diğerinin dişini tedavi etmektedir ve bu iki savaşçının sol yanlarında sadağıyla birlikte yay tasvir edilmiştir. Dördüncü sahnede ise arkadaşının ayağını tedavi etmekte olan iki savaşçı betimlenmiştir ve söz konusu savaşçıların da sol yanlarında sadağıyla birlikte yay tasvirleri bulunmaktadır (1-resim) [3, s. 62-64]. Meçesai mezarlığındaki 6 Nr.lı kurgandan çıkartılan tunç ok ucunun kanadında yay tasviri yer almaktadır [4, s. 120]. Çasti kurganından ele geçen gümüş vazonun üzerinde de arkadaşına yayını uzatmakta olan savaşçı tasviri yer almaktadır [5, s. 79]. Kul–Oba mezarlığındaki 65 Nr.lı kurgandan ele geçen gümüş plakada iki tarafa yay ile ok atmakta olan iki savaşçı tasvir bulunmaktadır [4, s.s. 62–64]. Kerç bölgesindeki Mitridat dağında yer alan kurgandan MÖ IV. yüzyıla tarihlenen altın yüzüğün kaşı üzerindeki tasvirde eline denge tüylü ok alan savaşçı resmedilmiştir [6, 213]. Ayrıca Ternovka ve Sahnovka [7, s. 32] bölgelerindeki kayaların üzerinde yer alan resimde yay tasvirleri bulunmaktadır. Bu kayaların üzerindeki resimlerde yay sapının ucunda bir grifon başı yer almaktadır. Grifonun kulağı, gözü ve aşağıya bakan gagası açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu yay uçlarında yer alan grifonun kulağındaki deliğine yay girişinin bağlandığı anlaşılmaktadır. Solooha kurgan kazısında ele geçen altınla yapılmış bir tarağın yukarı kısmında savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Bu eserde yer alan atlı ve yaya askerin sol tarafında sadak tasvir edilmiştir (2-resim) [8, s. 46]. Ermitaj Müzesinde sergilenmekte olan Çertomlık kurganından ele geçen amforanın omuz kısmında sol tarafında sadağı bulunan insan tasvir yer almaktadır [5, s.s. 10–11]. Tolsti kurganından ele geçen altın göğüslüğün üzerinde yanlarında sadaklarıyla beraber yayları bulunan iki savaşçı tasvir edilmiştir [5, s. 84–86]. Çasti kurganından ele geçen gümüşle yapılmış altınla kaplanan vazonun üzerinde elinde yayı bulunan savaşı tasvir edilmektedir [5, s. 79]. Ayrıca, Kuban, Kalinovka ve Terenovka bölgesinden [8, Tablo 5] ve Üstyurt bölgesindeki Kanai, Teren ve Baite 3 tapınım alanından [9, s.s. 213–255] ele geçen mezar stellerinin üzerinde de okluklar yer almaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz tasvirli eserler incelenerek savaşçıların yaylarını hangi tarafına ve neresine taşımış olduğu ve yay formunu net bir şekilde görebilmekteyiz.

1-resim – Kul – Oba mezarlığındaki 11 Nr.lı kurganından ele geçen altın vazonun üzerinde yer alan yay tasvirleri [3, s. 228]

Tasvirli eserler üzerinde kılıç ve hançer. Kurgan kazılarında ele geçen tasvirli eserler üzerinde kılıç ve hançer tasvirleri bulunmaktadır. Kılıç ve hançer, kısa mesafeli savaş taktiğini benimsemiş önemli bir silahtır. Bu yüzden zanaatkârların üretmiş oldukları eserlerinde kılıç ve hançer tasvirleri sık sık rastlanmaktadır.

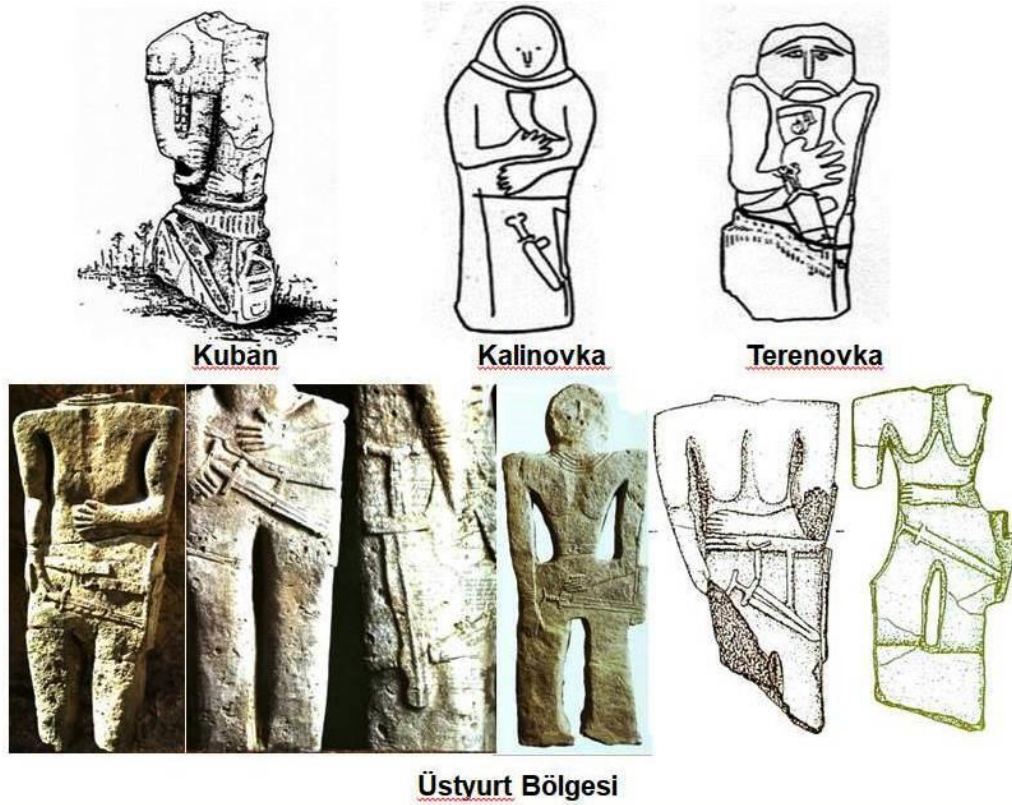
Kılıç ve hançer tasvirleri Soloha kurganından ele geçen altın tarağın [8, s. 46] ve kılıç kınının plakasının üzerinde [5, s. 13], Kuban, Kalinovka, Terenovka [8, Tablo 5] ve Üstyurt bölgelerinde ele geçen balbal taşların üzerinde görülmektedir. Soloha kurgan kazısında ele geçen altınla yapılmış bir tarağın yukarı kısmında savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Bu eserde yer alan yaya askerlerin ellerinde birer tane hançer bulunmaktadır [8, s. 46] (2-resim). Ermitaj Müzesinde sergilenmekte olan Soloha kurganından ele geçen kılıç kınının gümüş plakasında yer alan savaş sahnesinde elinde kılıcı bulunan savaşçı tasvir edilmiştir [5, Tablo 13]. Ayrıca, Kuban, Kalinovka ve Terenovka bölgelerinden (Melyukova, 1964: Tablo 5) ve Üstyurt bölgesinde yer alan Kanai, Teren, Baite 3, Töbecik 2 [9, s.s. 213–264] ve Kızılıyüyük tapınım alanlarından [10, s. 95] ele geçen balbal taşların üzerinde de kılıç ve hançer tasvirleri net bir şekilde görülmektedir (3-resim). Söz konusu eserlerde görülmekte olan kılıç ve hançer tasvirlerini inceleyerek, göçebe kavimlerin kullanmış oldukları bu tür silahlarını birkaç tiplere ayıra bilmekteyiz.

2-resim – Soloha kurganından ele geçen altın tarağın üzerinde yer alan hancer tasviri
[26, s. 35].

Tasvirli eserler üzerinde mızrak. Saldırı silahları arasında yer almakta olan mızrak, savaş ve av sırasında kullanılan uzun, düzgün bir sap ve sivri bir uç ile oluşturulmuş silah tipidir. Kurgan kazılarında ele geçen tasvirli eserler bu tür silah konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Tasvirli eserler incelendiğinde, mızrak tasviri çoğunlukla atlı savaşçıların elinde görülmektedir. Bu tür bilgilerin sonucunda mızrakları atlı süvarilerin daha çok kullanmış olduğu düşünülmektedir. Sebebi Soloha kurganından ele geçen altın tarağın [8, s. 35] ve kaseinin [3, s. 37] üzerinde, Kul – Oba mezarlığında yer alan 48 Nr.lı kurgandan ele geçen altın levhanın üzerinde [11, s. 39] ve Moskova'daki Merkezi Müzede sergilenmekte olan levhanın üzerinde [8, s. 35] atlı savaşçının elinde mızrak bulunmaktadır. Kul – Oba ve Voronec kurganlarından bulunan vazoların üzerinde ise diz oturan savaşçıların ellerinde mızrak bulunmaktadır (4-resim) [3, s.s. 62–64]. Germesov kurganından ele geçen levhada ise yaya savaşçının elinde mızrakla bulunmaktadır [8, s. 35].

Üstyurt Bölgesi
3-resim – Balbal taşların üzerinde yer alan kılıç ve hançer tasvirleri
[8, tablo 5; 10, 95]

Yukarıda bahsedilen eserler üzerinde detaylı bil şekilde duracak Soloha kurganından çıkartılan altın tarağın üzerinde savaş sahnesi tasvir edilmiştir, bu sahnede elinde mızrağı olan atlı savaşçının yaya savaşçıyla mücadele sahnesi betimlenmiştir [8, s. 35]. Kul-Oba mezarlığında yer alan 48 Nr.lı kurgandan çıkartılan altın levhadaki sahnede ise elinde kısa mızrağı olan atlı savaşçı tavşan avlamaktadır [11, s. 39]. Soloha kurganından ele geçen gümüşte yapılmış ve altınla kaplanmış kâsede elinde mızrağı olan atlı savaşçının aslan avlama sahnesi görülmektedir (5-resim) [3, s. 37]. Kul-Oba ve Voronec kurganlarından bulunan vazoların üzerinde diz oturan iki savaşçının ellerinde mızrak bulunmaktadır (3-resim). Rusya'nın Moskova kentindeki Merkezi Müzede sergilenmekte olan levhada iki atlı savaşçının mızrakla mücadele sahnesi betimlenmiştir. Germesov kurganından çıkartılan levhada ise yaya savaşçının mızrakla vahşi yaratığı öldürme sahnesi görülmektedir [8, s. 35].

4-resim – Kul – Oba mezarlığındaki 11 Nr.lı kurganından ele geçen altın vazo [3, s. 228].

5-resim – Soloha kurganından ele geçen altın kâse [3, s.s. 154-155].

Tasvirli eserler üzerinde zırh, kalkan ve miğfer. Konar göçer kavimlerin savunma silahları arasında yer alan zırh, savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla vücut üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip bir silah tipidir.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve orijinal buluntular incelendiğinde, göçebe kavimlerde zırhların çeşitli malzeme ve tiplerde üretildiği görülmektedir. Bu kaynaklardan alınan bilgiler zırhların metalden, deriden, kemikten veya bu malzemelerin birlikte kullanılmaları ile üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Zırhların ortaya çıkışını incelediğimizde, ilk zırhların Neolitik dönemde ortaya çıkmaya başladığı bilinmektedir [12, s. 53]. Söz konusu dönemde toplumlar arasındaki savaşlarda vücudu koruma amacıyla deri veya kemikten yapılan zırhların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Metal zırhlar ise Önasya'da MÖ 3. binde ortaya çıkmaya başladığı bilinmektedir. Söz konusu bilgiye MÖ 3. binde ait Mari kentinde yer alan İştıra tapınağındaki kabartmada ve Uruk dönemine ait kabartmalarda tasvir edilen savaşçıların üzerindeki kolsuz zırhlar delil oluşturmaktadır. O dönemde ortaya çıkmaya başlayan bu zırhlar sadece yay oklarından korunmak amacıyla yapılmıştı, mızrak ve ciritlerden gelecek darbelerden korunması zayıftı. S.A. Esayan söz konusu zırhların Mezopotamya'da kısa dönem kullanımında olduğunu ve Güney Kafkas bölgesinde ise MÖ 5. yüzyıla kadar kullanıldığını belirtmektedir [13, s. 204].

MÖ 2. bine geldiğinde Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da çeşitli metal zırhların ortaya çıkması ve metal zırhların yaygın olarak kullanılmaya başlaması, söz konusu bölgelerde metal zırh endüstrisinin ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Nuzi (Yorgantepe) [12, s. 54], Alalakh, Ugarit, Kamid el-Loz [14, s. 380] v.d höyüklerden metal zırhların ele geçmesi, Mısır firavunu III. Tutmosis dönemindeki (MÖ 16. yüzyılın sonu) Mısır ordusunun zırhlarının kaliteli olması [12, s. 53], II. Amenofis (MÖ 15. yüzyıl) dönemindeki liderlerin biri olan Kenamon'un tabutu üzerindeki kabartmalarda metal zırhın tasvir edilmesi [15, s. 163], II. Amenofis'in (MÖ 15. yüzyıl) Five'deki sarayından metal zırh kalıntıları ele geçmesi ve Hitit ve Mısır Krallıkları arasında olan Kadeş savaşındaki askerlerin metal zırhlarla donanması [12, s. 53] Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da metal zırh endüstrisinin gelişmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

MÖ 2. binin ikinci yarısından itibaren metal zırhların Önasya'dan batıya yayılmaya başladığı bilinmektedir. Söz konusu dönemde Yunanistan ve etrafındaki adalar metal zırh üretim merkezleri olarak bilinmeye başlarlar [12, s. 54]. Medinet Habu kabartmasından yer alan Filistin askerleri bel uzunluğunda zırh ve deri etek giydikleri anlaşılmaktadır [16, s. 191]. Homeros'un "İlyada" destanında, Troya'yı yağmalayan Akhaların da metal zırh kullandıkları bilinmektedir [17, s.s. 183–184]. Ayrıca, Dendra'da yer alan Mikenlilerin oda mezarından metal zırh kalıntıları ele geçmiştir [12, s. 54]. Söz konusu bilgiler metal zırhların Önasya'dan batıya yayılmaya başladığını göstermektedir.

Metal zırhların Orta Asya bozkırlarına yayılması batıyla kıyasladığımızda biraz geç yayılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Orta Asya kökenli İskit kavimlerinin Önasya'ya yönelik düzenlemiş oldukları seferlerinin sonucunda, MÖ 7. yüzyılın başında metal zırhlarla karşılaşacaklar ve bu döneme itibaren metal zırhları kullanmaya başlarlar [12, s. 56]. Göçebe kavimler de kendi ülkelerinde metal zırhları üreterek savaş sırasında yaygın olarak kullanmaya başlarlar. MÖ 7. – 3. yüzyıllara tarihlenen Kuzey Karadeniz bölgesinde yer alan Jurovka mezarlığındaki 398 Nr.lı kurgandan, Buti mezarlığındaki 2 Nr.lı kurgandan, Cabotina mezarlığındaki 524 Nr.lı kurgandan, Durovka mezarlığındaki 9 Nr.lı kurgandan, Soloha mezarlığındaki 9 Nr.lı kurgandan v.d kurganlardan ele geçen metal zırhlar atlı göçebe kavimlerin söz konusu silahları yaygın olarak kullanmış olduklarını göstermektedir [18, s. 27]. Orta Asya'da hayatını sürdüren göçebe kavimlerin kurganlarından zırh kalıntıları az sayıda rastlanmaktadır. Söz konusu coğrafyadan ele geçen metal zırhın en eskileri MÖ 6.–4. yüzyıllara tarihlenen Güney Ural bölgesinde yer alan İlekşar 1 mezarlığındaki 1 Nr.lı kurgandan [18, s. 5], Taipak mezarlığındaki 8 Nr.lı kurgandan [19, s.s. 20-

21] ve Aral Gölünün güneydoğusunda yer alan Çirikrabit kentinden ele geçmiştir [20, s.s. 148-150].

Konar göçer kavimlerin savunma silahları arasında yer alan zırh, kalkan ve miğfer savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla kullanılan bir silah tipidir [21, s.s. 1–19]. Bu yüzden zanaatkârların üretmiş oldukları eserlerinde kılıç ve hançer tasvirleri sık sık rastlanmaktadır.

L.A. Moiseev'in Çernomor bölgesindeki İskit kurganında yapan kazıları sırasında deri zırh giymiş İskit savaşçısının kaya üzerindeki resmi ele geçmiştir (6-resim) [22, s. 192]. Ele geçen kaya resmindeki İskit savaşçısı geniş omuzlu deri zırh giymiş, deri zırhın aşağı kısmında iki sıra metal kaplama yer almaktadır.

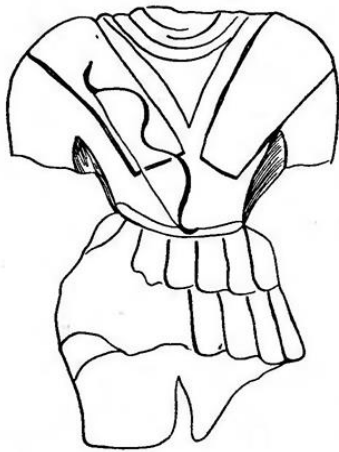
Soloha kurganından çıkartılan altın tarağın üzerindeki tasvirde omuzlu zırh giymiş savaşçılar betimlenmiştir (2-resim) [23, s. 219]. Krasnadar müzesinde omuzlu zırh giymiş savaşçı heykeli sergilenmektedir [8, s. 69].

Göçebe kavimlerin kullanmış oldukları kalkanları hakkında önemli bilgiler vermekte olan diğer bir kaynak ise tasvirli eserlerdir. Kul – Oba ve Voronej kurganlarından çıkartılan kapların üzerinde elinde ahşapla üretilip deri ile kaplanmış büyük kalkanı olan İskit savaşçısının tasviri yer almaktadır (4-resim) [24, s. 179]. Solochoa kurganından çıkartılan altın tarağın yukarı kısmında yer alan savaş sahnesinde atlı savaşçının sırtında ve yaya savaşçıların ellerinde oval, köşeleri yuvarlanmış dikdörtgen ve bir kenarı ay şeklinde olan yuvarlak kalkan betimlenmektedir (2-resim). Aynı kurganından çıkartılan sadağın gümüş levhasında oval, ortası biraz eğik küçük kalkan tasviri yer almaktadır [8, s. 78].

Soloho kurganından çıkartılan altın tarakta Korinthos tipindeki miğferler giymiş atlı İskit savaşçısı yer almaktadır (2-resim) [18, s. 83]. Kerch bölgesinden Korinthos tipindeki miğferler giymiş İskit savaşçısının baş heykeli ele geçirilmiştir (7-resim) [25, s. 48].

1967 yılı G.İ. Sokolov'un Fanagorii bölgesinde yapan kazıları sırasında Korinthos tipindeki miğferler giymiş İskitli savaşçının heykelini bulmuştur. Bu miğfer A.S. Puşkin müzesinde sergilenmektedir [18, s. 83].

Dones müzesinde Attika tipindeki miğferler giymiş İskit savaşçısının heykeli sergilenmektedir [21, s.s. 1–19].

6-resim – Çernomor bölgesinden bulunan kaya üzerindeki zırh tasviri [18, resim 2,5]

7-resim – Kerch bölgesinden bulunan heykel üzerindeki miğfer tasviri [18, resim 45,5]

Sonuç

Sonuç olarak yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında konar göçer kavimleri gerek besin elde etmek amacıyla hayvanları avlamak ve gerekse diğer kavimlere karşı kendilerini savunmak veya

saldırmak amacıyla çeşitli tip ve boyutlarda silahlar üretmiş oldukları belirtilmiştir. Bu kavimlerin en erken silahları kemikten, ahşaptan, deriden, bronzdan ve diğer malzeme çeşitlerinden üretildiği anlaşılmaktadır. Zaman geçince madencilik tekniklerinin geliştirilmesiyle birlikte silah üretiminde altın, gümüş ve çoğunlukla demir kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, tasvirli eserler ayrıntılı olarak incelenerek konar göçer kavimlerinin silahlarını sadece savaş için kullanmadığı, dini törenlerinde, örf ve adetlerinde de kullanmış olduğu belirtilmektedir.

Atlı konar göçer kavimlerinin günlük hayatında silahların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse orijinal buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Belli O. “Eski Çağ ve Orta Çağ’da Türkler’de Kurgan Yapma Geleneği”. Türkler III, (ed. H.C. Güzel-K.Çiçek-S.Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. S. 927-931.
2. Байпаков К.М., Самашев З.С., Толубаев А.Т. Археология Казахстана. Алматы: Өнер, 2006. С. 401.
3. Артамонов М.И. Сокровища скифских курганов және собрании Государственного Эрмитажа. Ленинград: Издательство Савецкий Художник, 1966. С. 120.
4. Смирнов К.Ф. Сарматы на Илеке. Москва: Издательство Наука, 1975. С. 120.
5. Брашинский И.Б. В Поисках Скифских Сокровищ. Ленинград: Издательство Наука. 1979. С. 144.
6. Мозолевский Б.Н. Скифский курган в с. Ерколцы // Скифский мир. Киев. 1975. С. 211-217.
7. Черненко Е.В. Скифские Лучники. Киев: Наукова думка, 1981. С. 167.
8. Мелюкова А.И. Вооружение скифов. Москва, Наука, 1964. С. 91.
9. Samaşev Z., Ermolaeva A., Kuş G. The Ancient Treasures of The Kazah Altai. Almatı: Öner Baspası, 2007. S. 200.
10. Самашев З., Онгар А., Оралбай Э., Киясбек Г. Храм - Святилище - Кысилуик. Астана: Издательская группа ТОО Археология, 2011. С. 200..
11. Minns E. Scythians and Greeks. Cambrige: 1913. S. 720.
12. Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. Москва, Издательство Наука, 1971. С. 123.
13. Есян С.А. Защитное Вооружение в Древней Армении // Историко-филологический журнал ССР, № 1. 1962. С. 192-208.
14. Pulak C. Uluburun (Kaş) Batağı Kazısı // XV. Kazı Sonu.ları Toplantısı I. Anlara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993. S. 375-398.
15. Winlock H.E. The Rise and Fall of the Middle Kingdom in thebes. New York: The Macmillan Company. 1947. S. 162.
16. Drews R. Tunç Çağı’nın Sonu Askeri Değişim ve Antik Akdeniz’de Çöküş. Çeviren: Ersoy T., Ergin G. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012. S. 316.
17. Homeros. İlyada Tanrıların savaşı. Çev. Derya Öztürk. İstanbul: Paraf Yayınları. 2012. S. 440.
18. Черненко Е.В. Скифский доспех. Киев: Наукова думка, 1968. С. 190.
19. Бисембаев А.А., Гусалов С.Ю., Ткачев В.В. Отчет об археологических раскопках у аула Улгули // Архивные материалы Института археологии им. Маргулана, дело №2614,, Уральск: 2004. С. 33.
20. Кушаев Г.А. Научный отчет об итогах археологических раскопок в Уральской области в 1977 году // Архивные материалы Института археологии им. Маргулана, дело №1598, Уральск: 1978. С. 30.
21. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. Москва, Издательство Восточной Литература. 1962. С. 324.
22. Sızdıoğlu B., M.Ö. 1. Binde Avrasya Boskırlarında Yaşayan Atlı Göçebe Kavimlerin Zırhları // Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. 2019. 90. – s. 1-19. <https://doi.org/10.12995/bilig.9001>
23. Шульц П.Н. Скифские изваяния Причерноморья // Античное общество. Москва, Издательство Наука. 1967. С. 225-236.
24. Манцевич А.П. Гребень и фиала из кургана Солоха // Советская Археология XIII. С. 217-238.
25. Grakov B.N. İskitler. Rusçadan Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2006. S. 185.
26. Ивановка А.П. Новая скульптурная находка в Керчи. Москва: 1948. С. 126.

27. Алексеев А.Ю. Кочевники Евразии: история и археология Скифы - Азиаты и Европейцы // Золотые олени Евразии. Санкт – Петербург: Славия,2003. С. 248

REFERENCES

1. Belli O. “Eski Çağ ve Orta Çağ’da Türkler’de Kurgan Yapma Geleneği”. *Türkler III*, (ed. H.C. Güzel-K.Çiçek-S.Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. S. 927-931. [in Turkish]
2. Байпаков К.М., Самашев З.С., Төлеубаев А.Т. Археология Казахстана. Алматы: Öner, 2006. S. 401. [in Russian]
3. Artamanov M.İ. Sakrovişa skifskih kurganov v sobranii Gasudarstvennogo Ermitaja. Leningrad: İzdatelstvo Savetskii Hudojnik, 1966. S. 120. [in Russian]
4. Smirnov K.F. Sarmati na İleke. Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1975. 120. [in Russian]
5. Braşinskii İ.B. V Poiskah Skifskih Sokroviş. Leningrad: İzdatelstvo Nauka. 1979. S. 144. [in Russian]
6. Mozolevskii B.N. Skifskii kurgan u s. Erkovsı // Skifskii mir, Kiev. 1975. S. 211-217. [in Russian]
7. Çernenko E.V. Skifskiye Luçniki. Kiev: Naukova dumka, 1981. S. 167. [in Russian]
8. Melyukova A.İ. Voorucenie Skifov. Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1964. S. 91. [in Russian]
9. Samaşev Z., Ermolaeva A., Kuş G. The Ancient Treasures of The Kazah Altai. Алматы: Öner Baspası, 2007. S. 200. [in Russian]
10. Samaşev Z., Ongar A., Oralbai E., Kiyasbek G. Hram – Svyatilişe – Kısılüyük. Astana: İzdatelskaya gruppа TOO Arheologiya, 2011. S. 200. [in Russian]
11. Minns E. Scythians and Greeks. Cambridge: 1913. S. 720. [in English]
12. Hazanov A. M. Oçerki vaennogo dela Sarmatov. Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1971. S. 123. [in Russian]
13. Esyan S.A. Zaşitnoe Voorujenie v Drevnei Armenii // İstoriko-Fillologiöçeskii Jurnal AnN Arm. SSR, No 1. 1962. S. 192-208. [in Russian]
14. Pulak C. Uluburun (Kaş) Batağı Kazısı // XV. Kazı Sonu.ları Toplantısı I. Anlara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993. S. 375-398. [in Turkish]
15. Winlock H.E. The Rise and Fall of the Middle Kingdom in thebes. New York: The Macmillan Company. 1947. S. 162. [in English]
16. Drews R. Tunç Çağı’nın Sonu Askeri Değişim ve Antik Akdeniz’de Çöküş. Çeviren: Ersoy T., Ergin G. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012. S. 316. [in Turkish]
17. Homeros. İlyada Tanrıların savaşı. Çev. Derya Öztürk. İstanbul: Paraf Yayınları. 2012. S. 440. [in Turkish]
18. Çernenko E.V. Skifskii Dospheh. Kiev: İzdatelstvo Naukova Dumka. 1968. S. 190. [in Russian]
19. Bisembaev A.A., Gusalov S.Yu., Tkaçev V.V. Oçet ob arheologiçeskikh raskopkah u aula Ulguli // Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri, Dosya №2614, Uralsk: 2004. S. 33. [in Russian]
20. Kuşaev G.A. Nauçni oçet ob itogah arheologiçeskikh raskopkah v Uralskoi oblasti v 1977 godu // Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri, Dosya №1598, Uralsk: 1978. S. 30. [in Russian]
21. Tolstov S.P. Po drevnim del’tam Oksa ve Yaksarta. Moskva: İzdatelstvo Vostoçnoi Literaturi. 1962. S. 324. [in Russian]
22. Sizdiov B., M.Ö. 1. Binde Avrasya BoskırlarındaYaşayan Atlı Göçebe Kavimlerin Zırhları // Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. 2019. 90. – s. 1-19. <https://doi.org/10.12995/bilig.9001> [in Turkish]
23. Şuls P.N. Skifskie izvayaniya Priçernomorya. Antiçnoe Obşestvo. Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1967. S. 236. [in Russian]
24. Manseviç A.P. Greben i fıala iz kurgana Soloha // Savetskaya Arheologiya. Vip. XIII. 1950. S. 217-238. [in Russian]
25. Grakov B.N. İskitler. Rusçadan Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2006. S. 185. [in Turkish]
26. İvanovka A.P. Novaya skulpturnaya nahodka v Kerchi. Moskva: 1948. S. 126. [in Russian]
27. Alekseev A.Yu.Kochevniki Evrazii: istoriya i arheologiya Skifi – aziyati i evropeisi // Zolotie Oleni Evrazii. Sankt – Peterburg, Slaviya. 2003. P. 248.